

The Nordic Model. Embracing Globalization and Sharing Risks

Gabriel Urwitz

Vi hälsar alla välkomna. I dag ska vi tala om den nordiska modellen i en globaliserad värld. En bok har getts ut om det och fyra av författarna är här.

REFERENS

Andersen, T M m fl (2007), *The Nordic Model. Embracing Globalization and Sharing Risks*, Näringslivets forskningsinstitut (ETLA), Helsingfors.

Sixten Korkman

Herr ordförande, bästa åhörare! Jag vill fatta mig kort och blott säga några ord om bakgrunden till och utgångspunkterna för vår rapport, som för den läsintresserade enklast är tillgänglig via ETLAs (Näringslivets forskningsinstitut) webbsida.

Det känns rätt och naturligt att presentera rapporten här i Stockholm. Som finländare kan jag säga att vi kunde ha skrivit om den svenska modellen (men detta gäller inte på samma sätt från dansk synpunkt). Finland var länge den fattiga kusinen i öster, för vilken Sverige var det rika landet i väster. Vi var i en *catching up*-process och i den processen var det naturligt att betrakta och begrunda utvecklingen i Sverige och den politik som där bedrevs. Vi har haft stor nytta av det högkvalitativa svenska kommittéväsendet och det svenska politiska systemets förmåga att komma till samförstånd om ambitiösa och principiellt intressanta samhällspolitiska reformer.

Det sägs ibland att vi i Finland har anammat en Volkswagenversion av den svenska eller nordiska modellen. Vi har valt en något snålare variant, varit min-

dre generösa med förmånerna. Detta har kanske inte varit fel, vi har stundom undvikit vissa överdrifter.

SNS Konjunkturråds rapporter kan sägas ha fungerat som förebild för vårt arbete. Vi har eftersträvat en kombination av professionell kompetens, politisk relevans och pedagogisk tydlighet. Om detta har uppnåtts får läsaren bedöma, men det var i varje fall ambitionen.

Beträffande de frågor vi behandlar kan man först ställa den något metafysiska frågan: Är det berättigat att tala om en nordisk modell? Själv har jag tyckt att det finns kolossalt stora skillnader mellan Finland och Sverige, mellan alla de nordiska länderna, i fråga om mycket som gäller kultur och politik. Men så kom jag att jobba tio år som tjänsteman i Bryssel och det ändrade mitt perspektiv, fick mig att inse att vi i mångt och mycket är lika som bär. Fransmän och italienare förargar sig ibland över oss nordbor som är *talkative like the Finns and flexible like the Swedes*. Hur som helst är det ett faktum att vi i Norden har många gemensamma institutionella lösningar på det ekonomiska och sociala området.

Det finns ett stort intresse för den nordiska modellen runt om i Europa (och vi ska inom en snar framtid presentera vår rapport vid ett seminarium på OECD). Det är inte bara viktigt att försöka identifiera den nordiska modellens karakteristika utan också att svara på frågan: *What makes it tick?* Det är en fråga som Hans kommer att behandla. Sedan kan man titta på hur Norden har klarat sig i det förgångna. Men den viktigaste frågan är naturligtvis vilka utmaningarna är, samt vilka reformer och förändringar som krävs för att denna *bumblebee would be able to keep on flying*.

Jag tänker inte säga mycket om modellens kännetecken. Det handlar om institutionerna på arbetsmarknaden och organisationernas roll i kollektiva förhandlingar, om arbetsmarknadspo-

NATIONAL- EKONOMISKA FÖRENINGENS FÖRHANDLINGAR

2008-05-14

Sammanfattade av
Elisabeth Gustafsson
och Fredrik Andersson

Ordförande:
Gabriel Urwitz
Inledare:
Sixten Korkman,
VD Näringslivets
forskningsinstitut,
Finland, Hans Tson
Söderström, adj professor
Handelshögskolan i
Stockholm, Torben M
Andersen, professor
Aarhus universitet och
Juhana Vartiainen,
Konjunkturinstitutet
Kommentator:
Kjell-Olof Feldt, f d
finansminister
Övriga deltagare:
Carl B Hamilton,
Nils Lundgren och
Johan Schück

litiken och arbetslöshetsförsäkringssystem. Man kan också peka på välfärdsstaten, universalismen som dess underliggande princip, det omfattande utbudet av högkvalitativa tjänster, den tunga skattebördan och kopplingen mellan förmåner och avgifter och skatter. Vi kan lyfta fram satsningarna på human-kapitalet, de är större i de nordiska länderna än någon annanstans.

Det finns också många andra karakteristika man kunde peka på som gemensamma drag i de nordiska ekonomierna; det tenderar att finnas *a Nordic cluster* i många olika dimensioner. Man kan också gå djupare och fråga: Vilken betydelse har den historiska utvecklingen för de värderingar som är gemensamma för oss? Vilken betydelse ska tillskrivas faktorer som etnisk och religiös homogenitet och arbetarrörelsen? Dessa aspekter ägnas rätt lite utrymme i vår rapport; det finns representanter för andra läroämnen som är bättre skickade att behandla dessa frågor.

Reportens huvudintresse riktas på de spänningar som uppstår som en följd av kombinationen av en välfärdsstat med omfattande ambitioner, en process mot allt längre gående globalisering och de stora demografiska förändringarna. De problem som uppstår är centrala för alla socioekonomiska modeller.

Jag ska mycket kort säga något om *the performance* av modellen, vad man har uppnått med avseende på sociala ambitioner och ekonomisk tillväxt och effektivitet. En vanlig bedömning, som vi i stort delar, är att den nordiska modellen kombinerar sociala hänsyn med ekonomisk effektivitet.

Det finns självfallet väldigt många sätt att mäta sociala ambitioner. Det jag själv vill peka på är jämlikhet eller ojämlikhet, definierad på två olika sätt. Det ena är ojämlikheter i årsinkomster mätt med ginikoefficienten och det andra är *intergenerational income elasticity*

eller korrelationen mellan föräldrars och barns inkomstnivå. Det är väl känt att det i alla samhällen finns en stark tendens till att socioekonomisk status är ärftlig. Föräldrar med höga inkomster tenderar att ha barn som i sinom tid har höga inkomster och tvärtom. Det finns många orsaker till att så är fallet. Men detta fenomen är lindrigare i de nordiska länderna. Vi har i de nordiska länderna en högre social mobilitet än i de gamla klassamhällena, England och Frankrike, och också jämfört med USA. Man tenderar att födas till en klass i dessa länder, hos oss har barn från mindre bemedlade familjer bättre möjligheter att få god utbildning och göra karriär, dels tack vare vårt skolsystem, dels tack vare en allmänt meritokratisk inriktning av våra samhällen.

Den ekonomiska tillväxten har under en rätt lång period, från 1960 till 2005, av många skäl varit olika i olika länder. Skillnaderna fångas överraskande väl upp av en *catching up*-kurva som korrelerar den genomsnittliga tillväxttakten under 45 år med BNP per capita för utgångsåret 1960. Det är bara Irland som avviker riktigt markant från kurvan; Irland har som bekant haft en spektakulär ekonomisk tillväxt under en lång följd av år. Tillväxten i Finland har varit en aning bättre än i Sverige och Danmark, som ligger nära varandra (och nära vad man kan vänta sig enligt kurvan). Dessa observationer är förenliga med synen att den nordiska modellen inte varit ett ekonomiskt misslyckande; vi har inte varit den lysande stjärnan på den globala ekonomins himmel, men de nordiska länderna har klarat sig bra ekonomiskt. Det finns många andra siffror som stöder en sådan bedömning i termer av produktivitets- och sysselsättningsnivå.

Vi anser att det finns täckning för att tala om en nordisk modell och denna modell har fungerat rimligt väl, den har gjort det möjligt att kombinera ekono-

misk effektivitet med allmänt omfattade sociala hänsynstaganden.

Hans Tson Söderström

Det finns två huvudsakliga motiv till att vi skrivit den här rapporten.

Det ena, som Sixten redan pekat på, är att det finns ett stort internationellt intresse för vad som brukar kallas den nordiska modellen. Många länder, inte bara i Europa utan runt om i världen, spanar på de nordiska länderna för att lära hur det är möjligt att förknippa en hög välfärdsnivå och hygglig tillväxt med en hög grad av jämlikhet och social sammanhållning i en välfärdsstat. Vad kan dessa länder lära av våra erfarenheter?

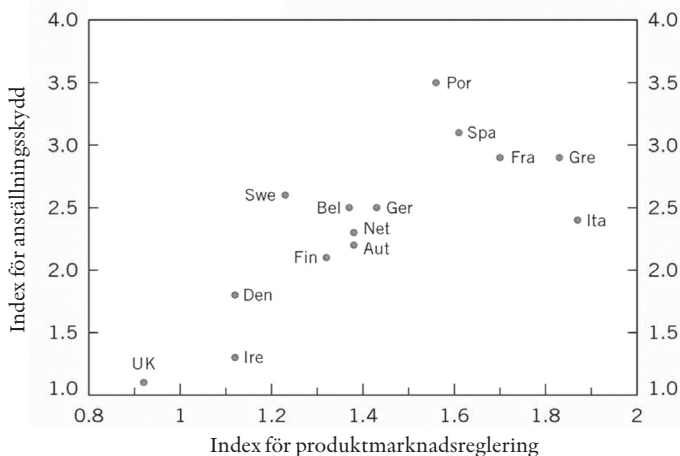
Det andra motivet för vår rapport är att den nordiska modellen – i sin traditionella form – nu ställs inför ett antal besvärliga utmaningar, inte minst i form av ändrad demografi, som innebär att modellen måste reformeras. Hur ska problemen lösas utan att vi förlorar den framgångsformel som modellen bygger på?

Jag ska här bara beröra frågor som har med det första motivet att göra. Torben Andersen, och senare Juhana Varti-

ainen, kommer sedan att ta upp frågorna om reformering av modellen.

Vad är det då som gjort att de nordiska länderna lyckats kombinera en hög välståndsnivå och en god tillväxt med en relativt jämn fördelning av välfärden? En säkert kontroversiell tes, som vi driver i rapporten, är att de två sakerna i själva verket är delar av samma modell, att tillväxten varit möjlig tack vare existensen av en välfärdsstat som fördelar välståndets frukter någorlunda jämnt. Normalt brukar man ju i stället se välfärdsstaten som ett *hinder* för tillväxten. Hur går då vårt resonemang?

Det som har skapat vår positiva tillväxt och höga välfärdsnivå är ytterst – menar vi – att vi har haft en öppen och marknadsstyrd ekonomi. Vi har länge varit öppna för frihandel och globalisering och vi har också haft en stor öppenhet för tekniska förändringar. Vi har, som framgår av figur 1, generellt haft en förhållandevis oreglerad och marknadsstyrd ekonomi med begränsad statlig inblandning i marknaden. Det gäller både produktmarknaden och arbetsmarknaden. Det är denna öppenhet för ständiga omallokeringar av produktionsresurser-

Figur 1
Regleringar, EU 15,
2003

Källa: OECD Economic Surveys: Italy-OECD 2007.

na till mer samhällsekonomiskt produktiva användningar som skapat vår höga välfärdsnivå.

Den här öppenheten har varit politiskt möjlig, hävdar vi (och det vore intressant att få detta mer ordentligt belyst av ekonomer, sociologer och statsvetare), därför att vi har haft system för kollektivt riskbärande. Omallokeringen av resurser är nämligen inte kostnadsfri. Tvärtom innebär den stora omställningskostnader i form av uppsägningar, nedläggningar, geografiska omflyttningar och kapitalförluster av mångahanda slag. Dessa kostnader är aldrig kända på förhand och de bärs i första hand av individer i deras egenskap av löntagare, företagare eller sparare.

När vi nationalekonomer undervisar om frihandelns välsignelser brukar vi illustrera dem med hjälp av en transformationskurva mellan två olika varor. Vi visar hur frihandel ger oss möjlighet att flytta oss utanför transformationskurvan och höja välfärdsnivån jämfört med vad vi har haft under autarki. Det som vi ekonomer sysslar alldeles för lite med, kan man tycka, är *hur* den här transformationen från en produktionsstruktur under autarki till en annan produktionsstruktur under frihandel ser ut. Oftast inleds ju processen genom en utslagning av jobb och företag, ibland hela sektorer. Först därefter börjar man så småningom skapa nya jobb eller företag och bygga upp andra sektorer som är framgångsrika i internationell konkurrens.

Detsamma gäller naturligtvis vid tekniska förändringar och över huvud taget när man använder sig av marknadslösningar på samhällsproblem. Det innebär generellt sett ständiga omallokeringar, där människor förlorar sin utkomst och måste flytta från en typ av sysselsättning till en annan. Så har det varit i Sverige. Vi har slagit ut nästan hela textilindustrin och varvsindustrin och vi har haft väldiga omstruktureringar

inom skogs- och verkstadsindustrierna.

Detta innebär att det är ganska naturligt att människor i de flesta länder kämpar emot globalisering och teknisk utveckling. De ser dessa som ett hot som drabbar dem i deras egenskap av löntagare, företagare eller kapitalister. Globalisering, teknisk utveckling och marknadslösningar innebär för dem risker för väldiga omställningar, som ingen annan kommer hjälpa dem att bära. De sluter sig därför samman i intresseorganisationer och påtryckningsgrupper och skaffar sig därigenom ett politiskt inflytande. Resultatet blir en politik som genom protektionism och statliga ingrepp förhindrar en strukturomvandling som på sikt hade kunnat leda till ökat välfärd. Vi ser exempel på detta runt om i världen.

Vad beror det då på att de nordiska länderna i relativt ringa omfattning mobiliserat ett motstånd mot globalisering och teknisk utveckling och därigenom kunnat njuta frukterna av en snabb strukturomvandling? Vi hävdar i vår rapport att omvandlingen varit socialt acceptabel i våra nordiska länder därför att vi har skapat system för *kollektivt riskbärande*. Det man brukar förknippa med den nordiska modellen – våra institutioner på arbetsmarknaden, våra omfattande socialförsäkringssystem, vårt samhälleliga engagemang i humankapitalbildningen – innebär att vi på olika sätt hjälper människor att flytta från en sektor till annan. Det medför inte att omställningen blir utan ekonomiska och sociala problem. Men det innebär att vi hjälps åt att lösa dessa problem i stället för att bara överlämna dem till den enskilde individen.

Anledningen till att andra länder mobiliserat ett starkare motstånd mot globalisering och teknisk utveckling är att där ser individerna att de själva riskerar att drabbas av den omvandling som blir resultatet av teknologiskifte och deltagande i den internationella ar-

betsfördelningen. Vi driver i rapporten tesen att genom våra arbetsmarknadsinstitutioner, genom välfärdsstaten och genom utbildning i bred bemärkelse kan vi klara denna transformation utan att det mobiliseras ett fackligt och politiskt motstånd mot omvandlingen. Vår tes är givetvis svår att testa vetenskapligt och vi överlämnar med varm hand denna uppgift till andra samhällsforskare.

I rapporten går vi igenom kännetecknen på det som brukar betraktas som den nordiska modellen. Vi har en relativt hög anslutningsgrad till fackföreningar. Historiskt har vi haft centraliserade löneförhandlingar och ganska jämnstora löneökningar med tonvikt på låglöne-grupper. Vi har haft ett samspel mellan lönebildningen och en makroekonomisk politik som har varit inriktad på full syster-sättning. Vi har haft ganska omfattande skydd för anställning och generösa arbetslöshetsersättningar tillsammans med en aktiv arbetsmarknadspolitik. Vi har höga sociala skyddsnet för dem som slås ut i omvandlingsprocessen.

Vi säger inte att detta i oförändrad form kan vara kvar enligt exakt de riktlinjer vi haft historiskt. Tvärtom ägnar vi merparten av vår rapport åt att granska ett antal angelägna reformbehov och försöker där komma med konstruktiva förslag till lösningar. Mer om detta senare. Men vi menar och tror att alla de olika ingredienserna i den nordiska modellen har spelat en roll för att skapa social sammanhållning och därmed politiska förutsättningar för ett samhälle som fullt ut deltar i den internationella arbetsfördelningen och drar full fördel av nya tekniska landvinningar.

En av slutsatserna i rapporten – och jag har alltså bara talat om den del av rapporten som handlar om vad vi tror att andra länder skulle kunna lära sig av våra eventuella historiska framgångar – är att det finns inslag i den nordiska modellen som vi tror att alla länder som

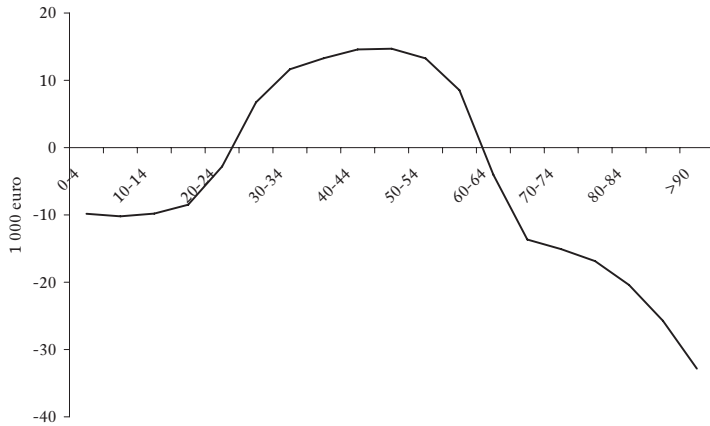
vill ha den typen av framgång behöver. Det vi först vill lyfta fram är alltså, i motsats till många andra rapporter om sådana modeller, globaliseringen framställd inte som ett hot utan tvärtom som den själva grundval vi står på när det gäller välfärdsutvecklingen. Men det som gör det möjligt att klara detta utan att få socialt motstånd är att vi kombinerar den med olika former av kollektiv riskdelning.

Vi pekar samtidigt på ett antal områden där vi tror att vi behöver reformera våra nordiska välfärdsmodeller. Torben Andersen kommer strax att tala om vilka krav som de demografiska förändringarna ställer på välfärdsstaten och Juhana Vartiainen talar senare om vilka reformer som behövs av lönebildning och arbetsmarknadens institutioner. Men i reformarbetet vill vi behålla grundingrediensen: att vi alla är med och delar de risker som den tekniska utvecklingen och den internationella handeln för med sig. En nordisk modell i någon form vill vi ha kvar av just av detta skäl, både när det gäller välfärdsstaten och arbetsmarknadens institutioner. Annars riskerar vi att få protektionism och omvandlingsmotstånd i stället.

Torben M Andersen

Jag ska tala om några av de utmaningar som den skandinaviska välfärdsmodellen står inför; det blir inte hela den långa lista av utmaningar som man skulle kunna ta upp, utan med fokus på några av de centrala utmaningarna. En sak som är intressant med den skandinaviska välfärdsmodellen är att den är en kombination av något individuellt och något kollektivt. Utgångspunkten är att alla har individuella rättigheter till utbildning, hälsovård, pension osv, medan finansieringen är kollektiv. Individens rättigheter är helt oberoende av betalningsvilja och betalningsförmåga. Ur ett internationellt perspektiv är det

Figur 2
Åldersbetingat årligt
nettobidrag till den
offentliga sektorn,
Finland

Not: Figuren visar nettobidraget till den offentliga sektorn med hänsyn tagen till alla typer av skattebetalningar, transfereringar samt individualiserbar offentlig konsumtion. Beräkningen är baserad på siffror från 2004.

Källa: Andersen m fl (2007).

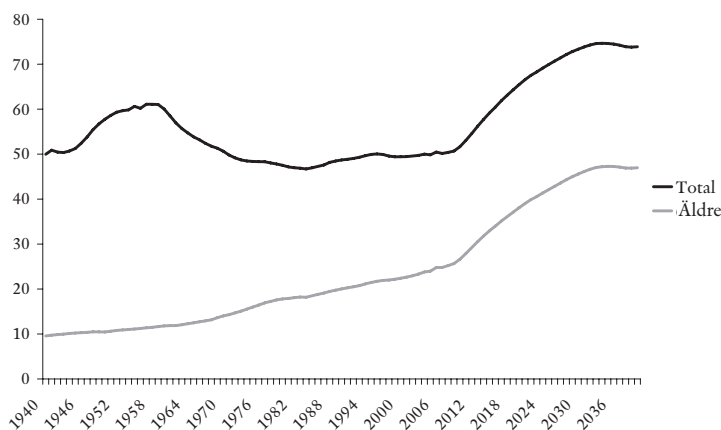
mycket intressant att systemet samtidigt är individfokuserat och kollektivt.

En konsekvens av detta är att när vi tittar på områden där välfärdssystemet har höga ambitioner – utbildning, hälsovård, pensioner osv – som huvudsakligen finansieras via skatter på dem som är aktiva på arbetsmarknaden ser man ett mycket klart åldersberoende i nettointeraktionen med den offentliga sektorn. I genomsnitt är det naturligtvis så att barn, unga och äldre kommer att ha störst fördel av välfärdssamhället och att de i åldrarna däremellan – de som befinner sig på arbetsmarknaden – kommer att vara nettobidragsgivare. Så kommer det ofrånkomligen att vara när man har kombinationen av stora ambitioner för olika välfärdslösningar och finansiering via skatter.

Vi har bilder baserade på siffror från Finland – se figur 2 – och man ser att ungdomar är nettomottagare med ca 10 000 euro per år – via barnomsorg, utbildning osv – medan de som passerar tjuugoårsåldern och börjar arbeta och betala skatt så småningom ger ett nettobidrag med ca 10 000 euro per år. När man så små-

ningom kommer upp i åren och drar sig tillbaka från arbetsmarknaden blir man åter nettomottagare. Det här sambandet är ganska starkt och om man tittar på siffror från Sverige eller Danmark så ser det nästan likadant ut; det gör det också om man ser på andra länder, som t ex Tyskland, men där är amplituden mycket mindre – det är mycket mindre belopp. Detta speglar att välfärdssystemen är mindre omfattande och har mer begränsade uppgifter.

De här kurvorna kan läsas på två sätt. De kan läsas ur ett individperspektiv som en bild av en livscykel – genomsnittssvensken kommer att uppleva något som motsvarar detta. De kan också illustrera ett socialt kontrakt. Om vi betraktar en ögonblicksbild så finns grupper i alla åldrar och kravet är att de som finns i mitten ska vara tillräckligt många, ha tillräckligt höga inkomster och betala tillräckligt mycket skatt för att vi ska kunna finansiera de saker som finns i kanterna. Det här är inte särskilt komplicerat principiellt, men det blir lite besvärligare när det kommer till konkret politik och reformförslag.

Figur 3
Demografiska försörjningskvoter – total och för äldre, Finland 1940–2040

Not: Den totala demografiska försörjningsbördan är definierad som alla i åldersgruppen under 15 år och 65 och däröver i förhållande till åldersgruppen 15–64. Äldrekvoten är alla 65 och däröver i förhållande till åldersgruppen 15–64.

Källa: Andersen m fl (2007).

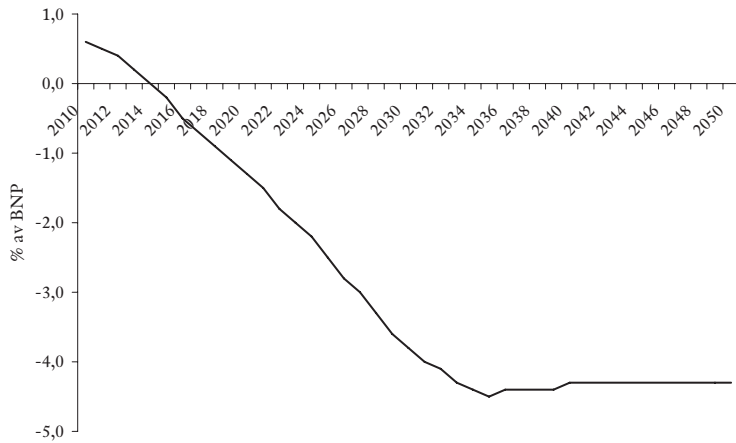
Nästa figur illustrerar de utmaningar vi står inför när det gäller den demografiska sammansättningen av befolkningen – det blir väsentligt fler äldre. Det beror på två saker: den så kallade baby-boomeffekten med mycket hög fertilitet under perioden under och efter andra världskriget och den ökade medellivslängden. Och det är faktiskt den senare effekten som driver största delen av de demografiska förändringarna, vilket är intressant att notera eftersom jag tror att de flesta är överens om att en ökad medellivslängd är en indikation på god välfärd. När vi diskuterar de utmaningar vi står inför bör man alltså komma ihåg att de har sin bakgrund i något i grunden positivt. Men de har givetvis vissa konsekvenser. En omedelbar konsekvens är stigande pensionsutgifter även om detta varierar mellan olika pensionssystem, där det finns ganska stora skillnader mellan de skandinaviska länderna. I Sverige, som har gjort en pensionsreform, är effekterna inte så stora som i t ex Norge, där man räknar med mycket kraftigt stigande utgifter.

Diskussionen har ibland mest hand-

lat om åldrandet som ett pensionsproblem. Men det är också så att när en större del av befolkningen blir äldre kommer pressen på hälsovårdssystemet att öka. Den delen av välfärdssystemet är faktiskt lika viktig som pensionerna. Det betyder också att även om man löser pensionsproblemet så har man inte nödvändigtvis löst alla finansiella problem för den offentliga sektorn. Skattebasen kommer dessutom att krympa eftersom de stora årskullarna är på väg ut från arbetsmarknaden och små årskullar är på väg in med konsekvenser för den finansiella balansen.

Den finansiella balansen är helt enkelt en fråga om konsistens mellan välfärdssamhällets intäkter och utgifter; essensen av den offentliga budgetbalansen i ett välfärdssamhälle är alltså att vi ska ha många på arbetsmarknaden, de ska ha bra inkomster och de ska betala skatt. Den demografiska utvecklingen är således en stor utmaning för den finansiella balansen. Låt oss titta på siffror för Finland som illustration. Förändringen från i dag till 2040 kommer att innebära att man går från ungefär en person i åldern

Figur 4
Offentlig sektor bud-
getsaldo – Finland,
2010–50

Källa: Andersen m fl (2007).

65 och uppåt per fyra i förvärvsaktiv ålder, till ungefär det dubbla. Det är alltså inga små siffror vi har att göra med; det är en väsentlig ändring i ålderssammansättningen. Detta kan man också visa genom att se på ”dependency ratios”; när man ser framåt ser man att det kommer en kraftig ökning i den samlade försörjningsbördan – se figur 3. Kvoten av barn och unga är i stort sett konstant, så den ökade försörjningsbördan beror i stort sett helt på att det blir fler äldre – att genomsnittspersonen lever längre. Det här mönstret är också gemensamt för de nordiska länderna.

Om man ser på de finansiella konsekvenserna, för Finland igen, så är utgångspunkten gynnsam eftersom det finns ett överskott – se figur 4. Vi har budgetbalansen som andel av bruttonationalprodukten och det man ser är att man går från ett överskott på ca en halv procent av BNP till systematiska underskott kring fyra procent. Detta är givetvis en framskrivning och man kan diskutera hundratals förutsättningar som ligger bakom detta, men poängen är att det är svårt att föreställa sig scenarier som inte har denna profil med systematiska underskott. Budskapet här är alltså

att även om utgångsläget är bra och man kan finansiera välfärdssambället på kort sikt, så kan man inte göra det på längre sikt utan att man får systematiska underskott. Med oförändrad politik får man alltså stora underskott som bygger upp en stor skuld och det säger sig själv att det inte är hållbart. Jag ska också understryka att den framskrivning som görs här är försiktig – man kan kanske t o m säga naiv – eftersom den inte innehåller ett enda nytt initiativ; den förutsätter bara att politikerna håller fast vid de åtaganden som finns i dag under de närmaste 40–50 åren, vilket knappast är ett realistiskt scenario.

I debatten kommer ofta saker upp som kan hänföras till avdelningen ”easy solutions” – och enkla lösningar är givetvis politiskt attraktiva – men många av de saker som togförs som ”easy solutions” är faktiskt ”non-solutions”. En sådan är tanken att om problemet är att det blir fler äldre kan det lösas genom att öka fertiliteten. Men det kommer inte att lösa problemet med en stigande ”dependency ratio” eftersom de nyfödda också kommer att ha en lång förväntad livstid. Om systemet är sådant att individer under sin livstid får ut mer ur systemet än

de bidrar med så hjälper det ju inte att få in fler individer i systemet. Det underliggande problemet löses alltså inte av högre fertilitet; det kan finnas andra problem som gör det, och en högre fertilitet kan i sig själv vara en målsättning, men problemet med den finansiella balansen gör inte det.

Kan man lösa problemet genom att få in fler människor i landet? Ja det kan man möjligen men man måste komma ihåg att om man diskuterar det som en lösning på finansiella problem så letar man efter någon som kan hjälpa till att betala skatt. Man kan alltså ställa sig frågan i vilken mån man kan få en omfattande immigration av människor som kan gå direkt in på arbetsmarknaden, tjäna relativt mycket pengar och är villiga att betala höga skatter; det är knappast realistiskt i någon större omfattning.

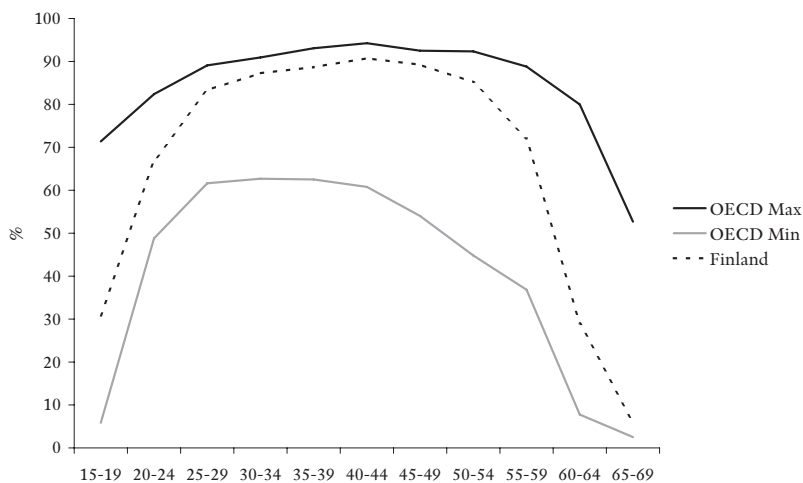
Sedan har vi argumentet att om vi kan föra en mer tillväxtorienterad politik så växer de samlade inkomsterna i samhället. Kan man inte i så fall lösa problemet genom att man har en större kaka att dela? Man kan säga att det kan man under en mycket viktig förutsättning, nämligen att det måste finnas grupper som inte får del av den välståndstillväxt som skapas. Om alla ska få del i välståndstillväxten – även de som står utanför arbetsmarknaden och lever på socialbidrag och pension osv – så kommer högre tillväxt att öka intäkterna och utgifterna lika mycket. Detta är alltså en viktig politisk prioritering. Att säga att vissa grupper ska ha del i välståndstillväxten, men inte andra grupper, betyder att man säger att man accepterar ökad ojämlikhet, större inkomstspredning i samhället; man kan fråga sig om det i så fall är en förändrad premis för den skandinaviska välfärdsmodellen. Poängen är alltså att "åldrandeproblemet" är ett fördelningsproblem mellan dem som står utanför arbetsmarknaden och dem som

är inne på arbetsmarknaden; det är inte i sig ett problem grundat i knapphet på resurser.

Vad kan man då göra? Man kan givetvis skära ner på utgifter, även om det kanske också kan sägas vara att ändra modellen. Man kan höja skatterna. Det leder i så fall tillbaka till en diskussion om att skatter redan har höjts och man kan fråga sig om inte kostnaderna för ytterligare skattehöjningar är ganska höga; därutöver har vi hela globaliseringsdebatten som ställer frågan om man kan upprätthålla så höga skatter. Den slutsats vi drar i rapporten är att det inte är realistiskt att man i någon väsentlig utsträckning över huvud taget kan lösa problemet genom en höjning av den genomsnittliga skattenivån.

Då återstår en sak. Om man kan öka sysselsättningen, den andel av befolkningen som är aktiv på arbetsmarknaden, så kan man skifta denna balans och säkra välfärdssamhällets finansiering. Den skandinaviska välfärdsmodellen är fullständigt beroende av ett högt arbetsmarknadsdeltagande; det är en sysselsättningsmodell. Man har i Skandinavien också historiskt varit bra på att upprätthålla ett högt arbetsmarknadsdeltagande; om man ska hantera de problem vi talar om så är det nödvändigt. Om vi tittar på figur 5, fortfarande för Finland, så ser vi det lägsta och högsta arbetsmarknadsdeltagandet i OECD för olika åldergrupper. Finland ligger lite lågt för unga – och det gäller för alla skandinaviska länder – men det beror på att man lägger stor vikt vid utbildning; om ungdomar utbildar sig är de inte inne på arbetsmarknaden, så det är delvis politiskt bestämt. I intervallet från ca 25 år till strax efter 50 år ligger man nära max; Sverige ligger lite högre än Finland men Finland ligger också högt. Sen är det tydligt att det sker ett ganska kraftigt fall i den relativa placeringen när man kommer på den andra sidan 50 år.

Figur 5
Åldersbetingad för-
värvsfrekvens, Fin-
land, OECD-max och
OECD-min, 2003

Not: Genomsnittlig förvärvsfrekvens för 5-åriga åldersgrupper. OECD max och OECD min anger för en given åldersgrupp högsta och lägsta förvärvsfrekvens för något OECD-land.

Källa: Andersen m fl (2007).

Fallet är inte lika stort för Sverige men det finns där också för Sverige; Finland och Danmark liknar varandra i den här figuren. Det visar på en ganska stor potential. Om man kan skjuta upp tillbakadragandet – särskilt om man kan skjuta upp tillbakadragandet så att det följer förväntad livslängd – kommer man en bra bit på vägen mot att göra samhället finansiellt robust i förhållande till demografien. Men det krävs givetvis väsentliga politiska beslut för att detta ska ske.

Så kommer vi till tjänster. Återigen kan det illustreras ganska enkelt. Tillhandahållande av tjänster är en viktig del av den skandinaviska välfärdsmodellen. Modellen ställer stora krav på att de uppgifter som löses offentligt löses på ett tillfredsställande sätt för de flesta; det är ingen residual modell. Många av dessa uppgifter karakteriseras av att det är en mänsklig relation som är avgörande. Därmed är det svårare att öka effektiviteten eller produktiviteten än i många andra typer av ekonomisk aktivitet.

Det finns en ganska grundläggande mekanism – känd som Baumols lag eller

”Baumol’s disease” – som säger att dessa aktiviteter blir relativt dyrare över tid. Offentligt anställda ska ha löneökningar i samma storleksordning som på den övriga arbetsmarknaden och på den övriga arbetsmarknaden är produktivitetsökningen större. Därmed blir dessa aktiviteter relativt dyrare. Eftersom man har valt att lägga många sådana aktiviteter i den offentliga sektorn blir detta ett finansieringsproblem för den offentliga sektorn.

Samtidigt är de krav som ställs på den offentliga sektorn inte oförändrade; de utvecklas med samhället i övrigt och hälsovårdssektorn är antagligen det viktigaste området här. Man kan säga att den standard som det offentliga hälsovårdssystemet hade 1960 var ganska bra och att man var ganska nöjd med den; men det är givetvis ingen som skulle vara nöjd med den standarden i dag eftersom det har skett en fantastisk utveckling. På samma sätt kan man givetvis fråga sig om man 40-50 år framåt kommer att vara nöjd med den vård vi har i dag; det är givetvis inte särskilt sannolikt efter-

som det kommer att ske en fortsatt utveckling. Därför kommer det att finnas en press på det offentliga systemet att erbjuda tjänster som utvecklas på motsvarande sätt. Man kan säga att det finns två mekanismer som pressar den offentliga sektorn när det gäller tjänster – dels att en del av tjänsterna blir dyrare, dels en efterfrågeeffekt som ibland kallas Wagners lag. Sammantaget – när dessa effekter läggs till den press som kommer från demografin – blir den samlade finansiella utmaningen för den skandinaviska välfärdsmodellen ganska stor. Det betyder inte att den inte kan lösas, men det är stora utmaningar som kräver aktiva insatser.

Kjell-Olof Feldt

Det vi diskuterar i kväll är, som jag ser det, en mycket viktig skrift som behandlar en svår politisk fråga. Den skulle kunna formuleras så här: Hur kapabla är demokratier av vårt slag att ta itu med problem som blir akuta först om 10-25 år? Jag har varit med i det politiska livet så länge att jag vet att en vecka är lång tid i politiken och 10 år är väldigt mycket. Jag ska återkomma till det problemet.

Jag ska berömma er för en sympatisk grundton i boken. Boken är inte bara lättläst och pedagogisk utan den är också resonerande, eftertänksam och inte alltför självsäker. Den innehåller en betydande grad av förståelse för politikens villkor och det är ändå det som det kommer att handla om till slut.

Som vi har hört har den nordiska modellen fungerat väl i det förflutna. Med lite puts och rengöring kommer den att kunna göra det också i framtiden. Det vi framför allt ska ägna oss åt är att kunna behålla så mycket som möjligt av det vi kallar för den generella välfärdspolitik och som författarna kallar kollektiv riskspridning, vilket jag tycker är ett bra begrepp. För en gammal sosse är det lite uppiggande att läsa om en nordisk fram-

gångssaga som har kunnat kombinera ekonomisk tillväxt och effektivitet med social jämlikhet mellan människor.

Den verklighetsbeskrivning som finns i början redovisar de faktorer som har gjort modellen framgångsrik. En sådan beskrivning är att Norden, där alltså också Sverige ingår, har ett gott företagsklimat och att våra länder i en rad internationella jämförelser topprankas när det gäller konkurrenskraft. Det här förvånar en del, skulle jag tro – i riksdag och på andra ställen. En del tycker nog att det är fantastiskt att sanningen äntligen kommer fram om hur duktiga vi har varit.

Jag måste ändå säga att det möjligen kunde ha understrukits när det gäller Sverige att det inte är så länge sedan, under 1970-talet och en del av 1980-talet, som det här landets konkurrenskraft upprätthölls med stora industrisubventioner och stöd till företag och sedan genom en serie nedskrivningar av vår valuta. Anledningen till att jag påminner om detta är att det inte är säkert att man vid nästa chock, var den nu än kommer ifrån, kan mobilisera förmågan och viljan att uthärda de påfrestningar det kan handla om. Framför allt kan det bli bekymmer om chockerna uppstår på grund av den stora andelen utlandsäggande i svenskt näringsliv. Vi har redan sett exempel på att fördragsamheten med förändringar blir enormt mycket mindre när det visar sig att de sker på grund av att ägare och regeringar i andra länder har varit mer benägna att gynna inhemsk produktion och sysselsättning än vad vi är. Det kan man inte göra så mycket åt, men jag tycker att det borde ha nämnts i sammanhanget.

När det gäller beskrivningen av tillståndet i vårt land kan jag tillägga att den som bara läser det sammanfattande kapitel 1, kan få en bild som kanske inte alltid är helt invändningsfri. Ett exempel är, som jag tolkar det, att vårt

skattesystem gynnar arbetsutbud och entreprenörskap och att vi har en god infrastruktur för transporter. Sedan ger ni skattesystemet en rejäl känga längre fram i boken när ni beskriver skatteklar och omöjligheten att hantera fortsatta skatteköningar. Men den som bara läser det första kapitlet kan få för sig att allt är väl beställt på skatteområdet.

Påståendet att vi har ett bra fungerande transportsystem lever däremot kvar igenom hela boken. Jag vill hävda att påståendet är falskt.

Huvudproblemet är alltså, som det formuleras av författarna och i vilket jag kan instämma, hur en rimligt generös och allomfattande välfärdsstat ska kunna finansieras när utgifterna stiger både på grund av den demografiska utvecklingen och därför att medborgarna kräver att den ska utträta mer. Som Torben Andersen nyss visade har man ägnat en hel del utrymme åt att försöka visa hur grundlösa de mer populära uppfattningarna om hur problemet ska lösas är – via skatteköningar, ökad immigration eller ökad fertilitet.

Torben kunde ha tillagt något, som dock finns i boken. Den nuvarande regeringen motiverar det stora överskottet i de offentliga finanserna med att man samlar i ladorna för att kunna ha pengar den dag då påfrestningarna kommer genom ökat antal åldringar och växande krav på offentliga insatser. Man visar i boken hur oerhört dyr den lösningen är. Man måste bygga upp enorma överskott för att finansiellt klara de påfrestningar som kommer om 10–15 år.

Jag håller i och för sig med om att ekonomisk tillväxt inte är någon lösning på finansieringsproblemet. Men författarna är så ivriga att hamra in den tesen att de helt tappar bort tillväxtens roll i ett lands ekonomiska utveckling. Man kan t o m få intrycket att den nordiska modellen skulle må bäst om vi i framtiden inte hade någon tillväxt alls. Det går

att tolka en del skrivningar på det viset.

Det intrycket uppstår därför att huvudtemat i boken är att utbudet av arbetskraft måste öka samtidigt som man mycket sällan diskuterar hur den efterfrågan uppstår som på ett lönsamt och effektivt sätt ska absorbera ett ökat utbud av arbete. Det är ungefär så den politiska debatt vi har haft under de senaste åren i Sverige har låtit. Utanför den offentliga sektorn finns det egentligen bara en metod för att öka sysselsättningen och det är genom aktivitet av kapital och människor som ökar produktionen av varor och tjänster. Det leder till ekonomisk tillväxt om allt går väl. Det finns en metod till som nämns. Det är att om produktiviteten tillåts falla kraftigt ökar sysselsättningen. Men det har inte visat sig vara någon uthållig lösning för dem som har utsatts för det.

Jag menar inte att boken borde ha haft något annat huvudtema. Men en passus om tillväxtens betydelse för sysselsättningen hade nog fyllt en uppgift. Nu snuddar man bara vid frågan om tillväxten när vissa politiska åtgärder får godkänt för att de ökar effektiviteten och lönsamheten i näringslivet. Det finns en risk i att den obevandrade läsaren får för sig att tillväxt kanske t o m är någonting osunt.

I skriften tas upp hur fler människor ska kunna komma in på arbetsmarknaden och hur fler människor ska vilja arbeta mer och under en längre tid av sitt liv. En del av detta har redan visat sig kunna omsättas i politisk handling. Det finns en intressant analys av det danska *flexicurity*, där det vid en närmare titt visar sig att det framför allt är en ökad kontroll av arbetslösa och ökad effektivitet i tillämpningen av lagstiftningen som har lett till det vi vill betrakta som danska framgångar i kampen mot arbetslöshet.

Det finns något som jag inte förstår, men som jag hoppas få en förklaring på. Man talar om att förvärvsavgifter eller

jobbavdrag, som det heter nu i Sverige, bör behållas men av någon anledning bara för äldre personer. Man nämner reformen av det svenska pensionssystemet, med rätta. Men den är långt ifrån någon lösning på problemet.

Det finns idéer som är klart kontroversiella och för en del antagligen t o m upprörande. Man pekar på det faktum att inträdet på arbetsmarknaden sker allt senare och att medelåldern för studerande vid våra universitet och högskolor är hög vid en internationell jämförelse. I boken gäller jämförelsen i och för sig bara USA. För att skynda på studenterna kan man tänka sig utbildningsavgifter, säger man i boken. Enligt en mycket löst skisserad tankegång skulle det öka produktiviteten i det högre utbildningsväsendet. Jag tillåter mig att tro att effekten blir en annan, nämligen att färre söker sig till den högre utbildningen därför att det kommer att kosta för mycket. Självt är jag ingen anhängare av att förvandla universitet till utbildningsfabriker. Tvärtom är jag orolig för att efterfrågan på högskoleutbildade, i och för sig med viktiga undantag, inte kommer att motsvara utbudet i den meningen att akademikernas anspråk på lön och yrkesstatus kommer att uppfyllas. Det har kommit varningar om ett akademikerproletariat, vilket i och för sig kanske är en överdrift. Men varningarna finns där.

Detta strider lite mot det mantra vi ständigt hör om att Sverige ska växa och överleva ekonomiskt i den globala konkurrensen – inte med låga löner, utan med kunskap, *high tech* osv. I den globala konkurrensen finns inget alternativ. Mer än halva mänskligheten slår ut oss när det gäller låga löner. Det kan inte vara lösningen. Författarna tycks vara av samma mening. Ett av de få kraven på ökade offentliga insatser gäller just utbildning och forskning. Det är självklart.

Men man måste ändå ställa frågan: Vad gör vi med dem som inte platsar i

kunskapssamhället? Det handlar om de lågutbildade – för de kommer att finnas kvar – och de felutbildade, svartjobbarna och avhopparna. Kort sagt är detta den lågproduktiva arbetskraften. Författarna är bekymrade över att både Finland och Sverige fortsätter att ha en hög strukturell arbetslöshet. Jag är bekymrad över att så många i dag har så svårt att leva på den lön de har.

Jag undrar varför man så ytligt och kortfattat behandlar den betydelse priset på arbetskraft har för efterfrågan på densamma. På ett ställe står det bara helt kort att skatten på arbete borde sänkas. Den tanken utvecklas i sista kapitlet till att handla om att ändra den relativa skattebördan för unga genom att sänka skatten på lönearbete och i stället införa höjd skatt på konsumtion och fast egendom. De unga ska klara av detta. Men alla vi däremellan då? Var finns vi i det sammanhanget?

Detta står på s 160, om författarna vill bekanta sig med tankegången. Men det står inte ett ord om att sänka priset på arbete genom att med politiska åtgärder minska priset, dvs att minska arbetsgivaravgiften. Det är ändå en väg som den svenska regeringen nu ska pröva, även om det bara gäller personer under 26 år ålder. Vi vet alla hur man hamnade i den boxen efter all träta inom regeringen.

Jag tror att en lite mer fördjupad analys av strukturerna och drivkrafterna för utbud och efterfrågan på arbetskraft hade fyllt en plats i studien eftersom den i så hög grad bygger på att det ska arbetas mer. Jag tycker att den kunde ha ersatt den ganska långa diskussionen om lönepolitiken och ökad lönespridning genom individuella avtal. Den leder inte någon vart och är dåligt empiriskt underbyggd. Vi har provat individuell lönesättning i Sverige, men det har lett till uppror bland lärarna och en strejk i sjukvården som nu är inne på sin fjärde vecka. Den delen av boken präglas ganska mycket av

situationen i Finland och jag vill inte ge analysen ett så högt betyg.

Vi ska alltså arbeta mer. Författarna vänder sig mot tendensen att staten beviljar fler och fler betald ledighet. Man nämner uttryckligen sabbatsår, som ju har funnits i Sverige. Men man undviker att nämna vårdnadsbidrag till småbarnsföräldrar, som praktiseras i Sverige. Det handlar ju definitivt om att man betalar för att folk ska vara hemma och borta från jobbet. I boken hyllar man ändå den kollektiva barnomsorgen som en kostnadseffektiv lösning på småbarnsföräldrars möjligheter att förvärsarbeta.

Man ägnar också ett par avsnitt åt hur man ska kunna dämpa den offentliga utgiftsexpansionen eller också finansiera offentliga utgifter på annat sätt än genom skatt. Man diskuterar att öka effektiviteten och minska resursbehovet eller åtminstone hålla det oförändrat trots att efterfrågan på det vi kallar välfärdstjänster kommer att öka. Konkurrens blir lösenordet, om jag förstår det rätt. Man talar om *outsourcing*, som jag tolkar som konkurrensutsatt upphandling av offentliga tjänster. Det talas om *public-private partnership* och *vouchers*.

Jag tycker att den redovisningen har blivit väl summarisk. Till exempel – och här talar jag förstås lite grann i egen sak – kunde man ha nämnt de studier som visar skolpengens betydelse. Det handlar inte bara om att vi har fått konkurrens på skolområdet från förskola till gymnasium, utan enligt studierna har detta lett till ökad kostnadseffektivitet och högre kvalitet i det svenska skolväsendet, både i kommunala och privata fristående skolor.

Sedan följer ett resonemang som jag verkligen måste fråga om ni menar allvar med. Ni säger på några ställen att vinstdriven skattefinansierad verksamhet måste begränsas till sådan service som har enkelt mätbara resultat, dvs hur många soptunnor man tömmer per dag

och hur mycket vatten man levererar. Det är bara de offentliga institutionerna som kan ta hand om de svåra kvalitetsfrågorna i tjänsteproduktionen. De är de enda som kan ha ett mer övergripande och bredare synsätt, medan företag som också är ute efter att tjäna en slant tydligen inte kan ha den utblicken och det perspektivet. Jag måste fråga vad ni menar med detta. Vi har vinstdrivna privata skolor i Sverige. Mitt parti, socialdemokraterna, har som idé att man ska reglera vinstuttaget i sådana företag. Delar ni uppfattningen att vinstintresset är en faktor som gör att man krymper perspektivet till förfång för de högre värden som offentliga välfärdstjänster ska innehålla?

Ni har en annan tanke som jag också tycker är värd att analyseras lite mer, nämligen att staten gör ett slags kontrakt med sina medborgare om vilken service som ingår i ett skattefinansierat utbud. Detta utbud är då tillgängligt för alla utan kostnad. Det blir en kärnverksamhet för staten. Det man kan kalla tilläggstjänster blir helt eller delvis avgiftsbelagda. Tanken är inte alldeles ny och den praktiseras i svenska kommuner när det gäller hemtjänsten, som ni vet. Men jag tycker att man kunde ha lagt lite mer tyngd vid detta. Jag tror nämligen att idén om en blandad finansiering av många välfärdstjänster måste få plats i den politiska diskussionen om välfärdstatens framtida finansiering. Mycket talar för att skattesystemet inte kommer att hålla för de påfrestningar som annars uppstår.

I det sista kapitlet tar man upp den inte oviktiga frågan ifall det är politiskt möjligt att genomföra kontroversiella och impopulära åtgärder. Man diskuterar lösningar på problem som dyker upp om 10–20 år. Det man argumenterar för är egentligen att politiken ska bli mer preventiv och mindre inriktad på krishantering. I Sverige har vi inte sysslat

med annat än krishantering de senaste 30 åren. Vi vet vad det innebär. Ni har inget tvärsäkert svar, vilket är klokt. Detta är svårt. Ert råd är i varje fall att starta nu med att genomföra förändringarna stegvis i den takt de vinner stöd och förtroende hos befolkningen. Det är inte så alldeles enkelt att göra någonting stegvis, men jag lämnar det därhän.

Jag vet hur svårt det kan vara att få förståelse för preventiv politik. Jag kan nämna 1980-talets problem, när man argumenterade för att inflationen var ett problem som vi måste ta itu med på ett annat sätt än att bara prata om det. Då sade folk: Vadå? Titta på den låga arbetslösheten! Så länge den är låg kan väl inflationen vara hög. Varför sanera offentliga finanser när budgeten visar överskott? Det var ett av mina största misstag att lägga fram sådana budgetar, det har jag upptäckt efteråt.

Jag slutar dock i ett något mer optimistiskt tonläge. Jag tror att det blir annorlunda den här gången. För det första lever minnet av 1990-talskrisen kvar. Det gäller både vad den kostade samhällsekonomiskt och vad den kostade partipolitiskt. För det andra handlar det den här gången inte bara om risker som man kan låta bli att tro på, som att inflation är farlig för sysselsättningen eller att skatter inte räcker till för att finansiera välfärden. Nu vet vi att befolkningen i våra länder åldras. Vi vet att försörjningsbördan ökar. Det finns ingen väg runt det. Solidariteten mellan generationerna kommer att utsättas för stora påfrestningar om ingenting görs. Större delen av befolkningen är medveten om att deras levnadsstandard på ålderdomen kanske blir lite sämre än vad de önskar sig.

Det finns en del förutsättningar för att få till stånd den här diskussionen i ett mer långsiktigt perspektiv i politiken som vi kanske inte har haft tidigare. Ett exempel är pensionsreformen. Det tog

tio år att lotsa den igenom alla politiska hinder. Men nu är den ett faktum. Framtidens generationer kommer kanske inte att vara så nöjda med hur den faller ut, men för landets ekonomi och möjligheterna att finansiera pensioner är den en stor tillgång.

Ett annat exempel är att en stor majoritet i Sveriges riksdag står fast vid den ekonomiska politik som 1990-talskrisen tvingade fram. Det handlade om den nya budgetdisciplinen, Riksbankens självständighet osv. Den borgerliga regeringen, som jag inte ska tala mer om alls, gör förändringar av arbetsmarknadspolitik och försäkringssystem just med tanke på de långsiktiga problemen. Jag förstår reaktionerna bland befolkningen. Staten har över 100 miljarder i överskott och ändå måste man hålla tillbaka på utgifterna. Men det är en typ av preventiv politik som kan vara motiverad i det här läget.

Visserligen skramlar oppositionen med vapnen, som vanligt. Det gör man alltid. Men antalet utfästelser att vända politiken åt ett annat håll är få. Det visar att den här gången kommer det kanske att gå annorlunda än det gjorde förr.

Gabriel Urwitz

Tack, Kjell-Olof! Jag tycker att det är en fantastisk debatt så här långt. Det är ett otroligt land vi lever i. Här kommer en – förlåt uttrycket – gammal sosse och attackerar från höger och en gammal jag vet inte vad – men jag tror inte att Hans röstar på socialdemokraterna – och attackerar från vänster. Det är en stimulerande problemlösning. Om ni vill gå i svaromål här nu innan vi släpper in publiken tycker jag att ni ska få göra det.

Hans Tson Söderström

Jag kan kommentera ett par av de saker som Kjell-Olof tog upp, eftersom jag höll mig ganska kortfattad i inledningen.

Du var väldigt vänlig mot vår rap-

port. Men du säger ändå att där fattas en lovsång till tillväxten. Jag tycker att du då har missat ett väsentligt huvuddrag i rapporten, nämligen sambandet mellan de faktorer som skapar tillväxt och det som vi brukar kalla för välfärdsstaten eller den nordiska modellen. De hänger faktiskt ihop.

Genom att öppna för handel och genom att släppa fram teknisk utveckling kan vi åstadkomma en omallokering av resurser som ger en högre välståndsnivå. Men vi vet också att denna process skapar både vinnare och förlorare. Då säger vi att förändringen är paretosanktionerad om bara vinnarna kan kompensera förlorarna. Men sedan stannar vi där och talar inte om *hur* vinnarna ska kompensera förlorarna. Även den praktiska politiken stannar rätt ofta där.

Om vi t ex tittar på stålindustrin i USA eller bilindustrin i Frankrike så organiserar sig förlorarna där och säger: ”Vi är inte med på det här.” Genom fackliga åtgärder och politiska påtryckningar blockerar man förändringar i resursanvändningen som skulle kunna skapa tillväxt. Det har inte alls skett i samma utsträckning i de nordiska länderna med sin modell för kollektiv delning av omvandlingens risker. Vi menar att det rimligen måste finnas ett samband här. Man kan kanske önska sig att vi skulle ha utvecklat sambandet lite mer. Men jag menar att hela rapporten i själva verket handlar om hur vi skapar en socialt stabil grund för fortsatt välståndsbyggande i våra länder.

Låt mig så ta upp frågan om utbildningsavgifter. De skulle innebära färre studerande, säger du. Jag hoppas att vi kan ha ett möte kring den frågan i den här föreningen vid något senare tillfälle. Den förtjänar nämligen en helt egen kväll. Men bara genom att åka över till USA och titta på amerikanska universitet kan man se hur studieavgifter påverkar studieintensiteten. Jag kommer ald-

rig att glömma första gången jag besökte ett amerikanskt universitetsbibliotek en lördagskväll klockan 10. Det var fullsmockat till sista arbetsplats!

Avgifter påverkar också konsumtionselementet i studierna. Många av dem som studerar i våra länder med statssubventionerad utbildning väljer att studera för sitt höga nöjes skull. Det är inte en investering för en mer produktiv yrkeskarriär. Ska verkligen skattebetalarna stå för den konsumtionen?

Det kanske allra viktigaste är dock att vi nu ser en internationalisering av den högre utbildningen. Jag vet inte hur många av er som är medvetna om att på doktorandprogrammet på den här skolan, där vi befinner oss just nu, är det ganska få svenskar som lyckas ta sig in. Det är svenska skattebetalare som betalar, men vi utbildar huvudsakligen icke-svenskar i doktorandprogrammet. Det är studenter som kommer hit för att gå igenom detta program och sedan fortsätta på andra håll i världen. Det här är saker som vi måste ta tag i och det är inte tu tal om att utbildningsavgifter har med detta att göra.

Slutligen har jag en liten kommentar om den offentliga sektorn. Du säger att vi skulle antyda att det inte är möjligt att outsourca offentlig sektor. Jag tycker att vi säger motsatsen. Vi påpekar att mycket av det som den offentliga sektorn gör i dagsläget kan konkurrensutsättas och marknadsorienteras och därmed bli väsentligt mer produktivt.

Men vi säger också att vi inte ska glömma bort att det finns en kärnverksamhet i den offentliga sektorn som har blivit starkt eftersatt i den väldiga expansionen av offentlig verksamhet in i det som marknaden egentligen kan hantera. Det gäller exempelvis polisväsen, domstolar och sådant. Vi vill inte att man ska mäta hur många domar hovrättsråden hinner fälla på en timme och ge dem bättre betalt ju fler de dömer.

Vi vill i stället ha en hög grad av rätts-säkerhet. Vi menar att den delen av den offentliga verksamheten självfallet inte kan konkurrensutsättas och vi varnar för att utsätta den för effektivitetsmätningar efter förebild från den privata sektorn.

Jag tycker att Kjell-Olof varit väldigt snäll mot stora delar av rapporten. Men du var inte snäll mot de delar som handlar om lönebildningen och hur den kan bidra till att skapa en högre sysselsättningsnivå – något vi anser behövs om vi ska kunna rädda välfärdsstaten i de huvuddrag som vi känner den. Jag tycker att det vore bra om vi kunde släppa in Juhana Vartiainen för att prata lite grann om avsnitten som rör lönebildningen.

Sixten Korkman

Vad gäller arbetskraften och dess sysselsättningsgrad är det uppenbart att vi i Finland varit mindre framgångsrika än ni här i Sverige. Detta med jobbvdrag för de äldre är en detalj som delvis speglar den finska diskussionen. Den finska regeringen har beslutat sänka skatterna för pensioner, vi menar att skattesystemet gärna kunde stödja ett fortsatt deltagande i arbetslivet bland de äldre. Det handlar om den *extensive margin* och *intensive margin* som Torben talade om.

Kjell-Olof kritiserade vår beskrivning av transportinfrastrukturen. Jag tror att vi i huvudsak avser infrastruktur i en mer allmän betydelse – institutioner och sådant.

Torben M Andersen

Jag ska börja med att tacka för intressanta och konstruktiva kommentarer. För det första, vad gäller internationella jämförelser är det utan tvekan så att när det gäller förvärvspolitik osv så finns det problem, men det är en poäng att när man jämför med andra länder så är det inte fullt så problematiskt här. Låt mig sedan göra en kommentar kring arbetsmark-

naden och utbudssidan – Juhana kommer säkert tillbaka till lönebildningen. En fråga är om ett ökat arbetsutbud automatiskt leder till ökad sysselsättning. Här tycker jag att man ganska bestämt kan säga, utifrån erfarenheter från arbetsmarknadspolitik i alla de skandinaviska länderna de senaste 10–15 åren, att om man ökar arbetsutbudet så slår det igenom på sysselsättningen. Det var en 1970-talstanke att arbetslösheten kunde förklaras av ett för högt arbetsutbud och den har lett till ganska stora ekonomisk-politiska misstag. Erfarenheterna har visat att en aktiv politik ger resultat på sysselsättningen, inte direkt men på sikt. Däremot finns en problematik i förhållande till ”residualgrupperna”, de som har dåliga kvalifikationer; i de skandinaviska välfärdssamhällena accepteras inte ”working poor” och här finns en stor utmaning som ligger utanför det vi har haft möjlighet att analysera i den här rapporten.

När det gäller skattepolitiken så har du en mycket precis kommentar med hänvisning till s 160. Det som står där är att om skattepolitiken ska kunna bidra till lösningen av de här problemen samtidigt som skattetrycket är ungefär oförändrat så är en reform där man sänker skatten på arbete och ökar skatten på mer immobila skatteobjekt, som t ex bostäder, en möjlighet. Jag ska inte kommentera den svenska situationen men jag kan kommentera den danska situationen, där vi trots situationen på arbetsmarknaden och globaliseringen har sänkt skatterna på bostäder samtidigt som vi har ganska höga skatter på arbetsinkomster. Vår poäng är att en annan inriktning kanske vore bättre. Och det skulle faktiskt vara till fördel för ungdomar; om man i morgon skulle öka beskattningen på bostäder så är det inte ungdomar som skulle drabbas – de skulle kunna köpa bostäder till ett rimligt pris. Det skulle faktiskt vara en mycket gynn-

sam ungdomspolitik – de skulle kunna komma in på bostadsmarknaden, de skulle få en högre lön efter skatt och därmed större avkastning på sin utbildning. De som framför allt skulle drabbas är de i medelklassen som har bostäder – det är givetvis en fördelningskonsekvens.

Juhana Vartiainen

Jag tänkte prata lite om varför vi även har analyserat arbetsmarknad och lönebildning på ett ganska omfattande sätt i boken. Det finns två skäl. Det ena är historiskt: hur tolkar vi det förflutna av den nordiska modellen? Det andra skälet har att göra med de aktuella arbetsmarknadsreformerna. Där är det sant att den främsta och problematiska eftersläparen nog är Finland, medan arbetsmarknadsinstitutionerna i Sverige och Danmark fungerar något bättre redan i dag.

Vad det förflutna beträffar är vårt generella argument att vad som är relevant i den nordiska modellen är inte först och främst de specifika politikinitiativ som har uppkommit. Vad som är viktigt är den underliggande preferensen. Man vill undvika alltför stora individuella risker i ekonomin och då är man villig att delta i den globala ekonomin.

En tolkning av den ganska lärrika arbetsmarknadshistorien och historien av lönebildningen i Sverige är att just strävan mot jämlikhet, mindre risker och solidaritet ibland tagit sig uttryck i politikinitiativ som inte var så lyckade ur marknadsekonomisk synpunkt. Det exempel som vi går igenom i boken är den väldigt ambitiösa solidariska lönepolitiken på 1960- och 1970-talen, då den ursprungliga Rehn-Meidner-idén om "lika lön för lika arbete" tog flera steg mot "lika lön för allt arbete". Detta var ett uttryck för väldigt solidariska preferenser. Men det visade sig inte vara förenligt med en effektivt fungerande arbetsmarknad där lönen också måste ha sin allokering funktion. På sätt och

vis ville LO bygga en välfärdsstat, en omfördelade välfärdsstat, inom lönesystemet. Det lyckades inte så bra.

I dag kan vi betrakta denna utveckling i ett mer positivt ljus, som en inlärningsprocess. Numera har man i Sverige ett mer omfattande socialt skyddsnät. Man har a-kassa och bättre offentliga tjänster och man kan gå till läkare även om man inte har stora marknadsinkomster. Därutöver har man nu åstadkommit en makroekonomisk omgivning som är väldigt stabil jämfört med 1960- och 1970-talen. Samtidigt observerar vi att lönebildningen under de senaste tio åren gått i en mer individuell och mer marknadsanpassad riktning. Vi tycker att detta har varit en positiv process. Svenskarna kan nu med lämpligare politiska instrument förverkliga sina solidariska politiska preferenser, samtidigt som arbetsmarknaden tillåts fungera bättre, så att lönen kan göra sitt jobb som en central marknadsvariabel för att allokera arbetskraften och för att skapa incitament på arbetsmarknaden.

Annars skulle jag vilja utmana Kjell-Olof när han påstår att vi inte har behandlat priset på arbetskraft. Lönebildningsinstitutionerna är viktiga för både priset på arbetskraft och arbetsutbudet. Det handlar i grund och botten om samma sak. Hur hög sysselsättningen och hur låg arbetslösheten kan bli innan lönerna och priserna börjar accelerera är grundproblemet ur makropolitisk synvinkel. Det är precis där som lönebildningsinstitutionerna spelar stor roll.

Nu säger vi inte i boken att lönebildningsdelen av den nordiska modellen på något sätt skulle vara väldigt problematisk eller någon riktig akilleshäla. Vi tycker inte att det är så, men nog finns det utrymme för förbättringar, särskilt i Finland där den strukturella arbetslösheten är högre än i Sverige och Danmark. Även i Sverige är den ganska hög. Enligt den senaste bedömningen är den strukturella

jämviktsarbetslösheten drygt sex procent. Varför skulle den inte kunna vara runt tre procent som i Holland? Även i Danmark är den lägre. Varför kan det inte vara så även i Sverige? Där finns det mycket att fundera över. Vi påstår inte att vi har upptäckt hjulet igen. Vi skriver i rapporten sådana ganska plausibla saker som att det är bra om starka arbetsmarknadsorganisationer koordinerar sina lönekrav inbördes så att lönerna inte blir alltför höga.

Vi säger också att det finns mycket som talar för att utvecklingen mot en mer individuell lön har varit bra. Den har sannolikt gynnat produktiviteten, både tack vare bättre individuella incitament inom företagen och en effektivare allokering av arbetskraften mellan företag. Dock måste man ställa sig en kritisk fråga: hur varaktig är denna trend mot mer individuell lönebildning? Nu observerar vi en strejk bland sjuksköterskor både i Sverige och i Danmark. Det kanske finns en gräns för hur mycket individualisering av löner och lönespridning dessa nordiska samhällen tål. Det är väl någonting som alla får diskutera.

Jag vill avslutningsvis betona den nordiska modellens politiska utmaning som Torben var inne på: Vi står inför en demografisk omvandling och då blir huvudfrågan hur det går att åstadkomma ett tillräckligt stort arbetsutbud som kan upprätthålla våra välfärdssystem. Då kan man inte undvika oangenäma frågeställningar. I Norden tolkar man välfärdsstaten som någonting som existerar i form av individuella rättigheter. Detta tänkande är synnerligen starkt i Finland. Där har man en nästan konstitutionell inställning, så att en individ betraktas inneha en subjektiv rättighet att alltid kunna få ett jobb och alltid kunna åtnjuta en viss standard av offentliga tjänster och välfärdstjänster. Den synen går inte ihop med den offentliga sektorns budgetbegränsning.

Vi subventionerar fritid i Norden och det är ingen slump utan själva poängen med modellen: man ska ha ett värdigt liv även om ens marknadsinkomst inte är hög. Vi har en god infrastruktur, vi har subventionerade simhallar och läkartjänster. I det här skedet måste man i ökande grad designa resten av skatte- och transfereringssystemet på ett sätt som snedvrider åt annat håll. Det låter inte alltid så kul. En extrem lösning skulle vara en genuin polisstat där vi hade omfattande socialförsäkringar och en allmän förpliktelse att jobba. Detta låter kanske tillspetsat, men utmaningen är stor. Vi vet inte på förhand hur de nordiska politiska systemen ska hantera den.

Än så länge, med en gynnsammare demografi, har det varit lätt att lansera reformer. Man har kunnat lita på att de kommande generationerna kommer att vara så stora att välfärdsstatens intäktsbas räcker till. Kommer välfärdsstaten att vara lika omtyckt politiskt när demografin är mindre gynnsam? Eller kommer den nordiska modellen att endast visa sig vara en tillfällig institution, beroende av en specifik demografisk övergångsfas? Kommer den stringenta arbetsutbudspolitik att vara politiskt acceptabel? Dessa oangenäma frågeställningar kan vi knappast undvika.

Nils Lundgren

Det låter på er som att den nordiska modellen var väl anpassad för att klara anpassning till globalisering, men att vi nu går in i en ny epok, där två andra problem dominerar. Nu är utmaningarna dels demografin, dvs en åldrande befolkning, dels att den lönestruktur som krävs för att klarera arbetsmarknadens olika delar medför minskad ekonomisk jämlikhet.

För 40–50 år sedan var medellivslängden 74 år och man gick i pension vid 67, om man inte var sjukpensionär. Nu när medellivslängden börjar nalkas

81 skulle vi kanske behöva gå i pension först vid 74 i stället för att det fortfarande ska vara sju pensionsår i genomsnitt att finansiera. Men skulle det verkligen därmed vara fixat? Är det inte så att vår produktivitet går ner ganska dramatiskt när vi är 70–80 år? Och stiger inte vårdkostnaderna dramatiskt i den åldern? Jag uppfattade Torben Andersen så. Är det verkligen så enkelt att vi kan arbeta längre så att vi får samma genomsnittliga antal pensionsår som vi hade förut och att vi då inte behöver ta ut mer i skatt för att finansiera pensioner och vård och omsorg för äldre?

Och hur ser den lönestruktur ut som kan ge fortsatt full sysselsättning? I det förflutna flyttade pigor och drängar in från landsbygden och fick höga industriarbetarlöner och samtidigt föll relativlönerna för präster, offentliganställda tjänstemän och folkskollärare. Marknadskrafterna skapade ökad jämlikhet och vi uppfattade detta som den nordiska modellen. Är den epoken nu slut? Går utvecklingen nu åt andra hållet? Krävs det nu växande löneskillnader för att klara full sysselsättning? Då blir det ju inte nordiskt jämlikt.

Slutligen en liten fråga som vi har haft uppe många gånger. När vi nu har stora offentliga budgetöverskott, är det då självklart att dessa ska användas just till att betala av statsskulden? Krävs det inte en ekonomisk analys för att se om detta budgetutrymme bör användas för lägre skatter, mer utbildning, forskning och investeringar i infrastruktur för att möta de utmaningar vi står inför i framtiden? Jag vet inte om ni har en analys i rapporten eller om ni i alla fall kan bjuda på en sådan här?

Carl B Hamilton

Jag sysslade tidigare mycket med internationellt ekonomi, särskilt handelsfrågor. Resonemangen som Hans Tson Söderström utvecklade, och som går ut

på att man är mer förändringsbenägen i ett land om man där har ett socialt fungerande skyddsnät, är någonting som man älskar att påpeka bland frihandlare i USA, liksom många i Sverige: Oh, vad man har det bra i Sverige! De sociala välfärdssystemen främjar frihandel. Men, när man tittar på de europeiska länderna, och en del andra, undrar jag om detta egentligen är pudelns kärna vad gäller vår frihandelsvänliga inställning. Om vi tar t ex den Europeiska unionen är de mest frihandelsinriktade länderna Sverige, Nederländerna och Storbritannien. Frankrike ligger i andra änden. Finland och Danmark är inte lika engagerade i frihandelsfrågor, är inte motståndare, men inte heller starka anhängare.

Min, och många andras, slutsats är snarare att den avgörande faktorn är att individen har en hög förväntan om att få ett nytt jobb vid strukturomvandling, inte att det finns en inkomstrygghet som nödvändigtvis åstadkoms genom de offentliga välfärdssystemen. Jag menar att det är trygghet genom en hög sannolikhet att få ett nytt jobb. Till detta kommer att ekonomiskt små länder är – tvingas vara! – mer frihandelsinriktade än stora.

Det andra som jag skulle vilja ta upp är frågan om infrastruktur och påståendet att vi skulle ha så bra infrastruktur. När det gäller fysisk infrastruktur är det oriktigt när det gäller Sverige. Beträffande skolan är Finland fantastiskt medan den svenska skolan är medioker. Jag vet inte hur Danmark ligger i OECDs Pisastudier och andra skolstudier.

Vi lever i en globaliserad värld. Vad ska man satsa på i form av en bättre infrastruktur? Är det att man ska utbilda alla så att de kan engelska och lätt kan lämna landet och leva utomlands? Eller ska man satsa på en infrastruktur i form av en god miljö, fungerande rättsväsen och att det är trevligt att bo här i landet,

få trygghet och frihet? Det tycker jag att man ska fundera på i en globaliserad värld. Varför ska folk bo här hellre än på andra ställen – hela livet och inte bara som barn eller gamla?

Sixten Korkman

Jag vill ta upp en aspekt av det som Carl nämnde, förändringsbenägenheten. Svårigheten att anpassa sig till förändringar i den globala ekonomin och teknologin kan innebära att man är rädd att förlora sitt jobb och/eller sin lön. I viss mån kan man underlätta anpassningen genom olika program eller politik. Man kan ha förståelse för rädslan att man, om man lämnas vind för våg utan någon form av socialt skydds nät, blir tvungen att ta en lön som är en bråkdel av den lön man hade tidigare. Det är väl därför som Larry Summers under de senaste veckorna har skrivit artiklar i *Financial Times* där han menar att det i USA framför allt behövs en politik som minskar ojämlikheten och osäkerheten, annars undermineras det politiska stödet för frihandeln.

Det handlar dels om förväntan att få jobb, dels om vilket inkomstutfallet blir oavsett om man har någon form av jobb eller inte. Samhället kan underlätta anpassningen.

Torben M Andersen

Det finns en lång rad frågeställningar kring produktivitet och ålder. En fråga är om den ökade livslängden leder till fler friska levnadsår; kan man jämföra en 75-åring i dag med en 65-åring för 50 år sedan? Det finns ganska klara belägg för att ökningen av livslängden har sin bakgrund i ökningarna både i den genomsnittliga tiden som frisk och som inte fullt frisk. Men något som vi vet – och som man kan se mycket precist i danska data – är att när man studerar den grupp från 60 år och uppåt som lämnat arbetsmarknaden så är det en fjärdedel, eller allra högst en tredjedel, som har fysiska

eller psykiska problem att klara det arbete de har haft. Därmed står det klart att det finns en mycket stor potential när det gäller att förlänga arbetsmarknadsdeltagandet.

Hans Tson Söderström

Jag vill återvända till en fråga som har diskuterats en hel del i andra sammanhang: När vi nu ser stora överskott i statens finanser, ska man då använda detta budgetutrymme för att samla in ladorna, som Kjell-Olof uttryckte det, eller ska man använda det för att göra strategiska skattesänkningar för att i stället få upp tillväxten och på det sättet skapa mer resurser?

Då är det bara att hänvisa till det som Torben ganska utförligt har talat om här. Tillväxt är naturligtvis något som vi tycker är jättebra. Precis som vi tycker att det är jättebra att folk skaffar sig fler barn. Det är bara det att ingetdera löser de problem vi diskuterar.

Om man kan använda budgetutrymmet för att skapa högre tillväxt är det bra. Men vi har fortfarande kvar hela problemet med hur välfärdsstaten ska utvecklas och finansieras. Alla kommer att vilja ha sin del av den ökade tillväxten. Pensionärerna vill inte ha sämre realinkomstutveckling än de sysselsatta. Och de offentligtanställda vill inte släpa efter den privata sektorn. Det har vi senast sett bland sjuksköterskorna. Därmed kommer utgiftssidan i välfärdsstaten att växa i precis samma takt som inkomstsidan. Det betyder inte att tillväxt inte är bra, men den löser inte det problem vi behandlar.

Kjell-Olof Feldt

Frågan om de stora överskotten: De motiv som regeringen använder för att hålla två procent eller tre procent av BNP i finansiellt överskott håller inte. Jag håller helt med författarna till boken att vi inte ska samla och använda dem om 10,

15 eller 20 år. Det är en oerhört dyrbar metod för att lösa välfärdsstatens långsiktiga finansieringsproblem. Jag har ganska länge hävdad att vi inte nödvändigtvis bara ska genomföra strategiska skattesänkningar. Det går att göra annat med pengarna också som ni har argumenterat för, t ex utbildning och forskning; områden där det definitivt borde göras mer är att rusta upp den fysiska infrastrukturen och få fart på byggandet av bostäder som unga människor kan förvärva eller hyra.

Jag förstår inte riktigt hur regeringen resonerar när det gäller den finansiella situation som staten befinner sig i. Att minska statsskulden är ju naturligtvis ärbart och det verkar uppoffrande. Nu ska vi som lever i dag se till att de som kommer efter oss inte sitter med en väldig massa skulder som vi har åstadkommit. Jag tror att det vore bättre för kommande generationer om pengarna användes till någonting som skapade underlag för fortsatt tillväxt. Nu har ni hyllat den i åtskilliga omgångar. Jag saknar sambandet mellan att ni ska trycka ut folk på arbetsmarknaden, de ska söka jobb, de ska jobba mer, men det måste finnas några som vill anställa dem, som betalar löner som de kan leva på.

Det var den delen jag inte ser i boken. Om ni hade förklarat, som ni gör nu, att ni inte har bortsett från det problemet men koncentrerat er på huvudtemat som är hur vi ska finansiera den demografiska klyfta som har uppstått och hur en fungerande välfärdsstat ska se ut i framtiden, då kanske det ändå talas mycket om tillväxt i er skrift. Ert budskap kunde vara att det lönar sig att söka jobb, det lönar sig att ta de jobb som finns, även om det inte är allt man önskar sig, därför att det sedan finns andra att gå till. En av de viktigaste faktorerna för trygghet i arbetslivet är att veta att om det jobb jag har försvinner hittar jag ett nytt. I en dansk studie frågade man

om danska lönearbetare känner sig tryggare i sina jobb än svenska. Svaret blev ja. I Danmark består tryggheten av att man kan byta jobb när det gamla upphör. Tryck på gaspedalen ibland, det är faktiskt nödvändigt om inte hela ekipaget ska rulla i diket!

Johan Schüick

Jag skulle vilja ställa några frågor kring ökningen av arbetsmarknadsdeltagandet. Vad det handlar om är dels att de som i dag kommer in sent på arbetsmarknaden skulle komma in tidigare, dels att de som arbetar i dag ska arbeta ännu mer och man skulle fortsätta att jobba ännu längre. Allt detta har sina fördelar, det är den svenska arbetslinjen och den nordiska arbetslinjen att sträva åt det hållet.

Då kan man säga att allt har sina begränsningar. Man kan inte börja jobba hur tidigt som helst. Man kan börja jobba tidigare än i dag, men inte så väldigt mycket tidigare. Man kan jobba mer om man redan arbetar, men det har en kostnad i välfärdstermer att göra det. Man kan få in fler på arbetsmarknaden än vad vi har i dag, men i Sverige har vi 20 procent som inte lever på arbete och som inte är yrkesverksamma. Jag har sett att det är 25 procent i Danmark, som ju annars ofta är ett exempel på en väl fungerande arbetsmarknad. Det är inte så lätt i alla fall.

Sedan kan man få människor att arbeta längre. Det kan man i princip göra hur länge som helst så länge man lever. Där finns inte samma begränsningar. Hur långt upp i åldrarna tror ni att det går att få människor att arbeta och få arbetsgivaren intresserad av att behålla arbetskraften? Naturligtvis gäller det också kolleger som ska arbeta tillsammans med 75-åringar eller 80-åringar. Det är också en fråga om produktivitet.

Mycket av det här låter sig sägas, men frågan är hur långt det är möjligt att

gå. Till sist hamnar man i ett läge där det inte längre är så lätt att öka arbetsutbudet, utan det finns gränser på olika sätt.

Gabriel Urwitz

Jag har en fråga om ålderspyramiden. Det har väl ändå under de 30–50 senaste åren skett dramatiska förändringar av pyramiden. Den har krympts ihop. Jag har sett det i andra sammanhang, det är väldigt dramatiska förändringar som har skett, den produktiva perioden är mycket kortare. Förr började man jobba tidigare och pensionstiden var mycket kortare. Nu när man går i pension vid 65 års ålder är inte den förväntade livslängden 81 år. Den måste vara nästan 90 år eller någonting sådant.

Hans Tson Söderström

Den förväntade pensionstiden vid 65 är ungefär 20 år.

Gabriel Urwitz

Nu lever man 20 år som pensionär. Det är väldigt dramatiska förändringar. Det tycker jag ska med i det här pusslet, det som Johan frågade om.

Hans Tson Söderström

Innan Torben kommer in, för det här hans område, vill jag säga att här finns två nyckelord. Det ena är incitament och det andra flexibilitet. Vi vill inte tvinga

folk att jobba längre, utan vi vill se till att det finns ekonomiska incitament för att fortsätta jobba. Dessutom måste arbetslivet vara så flexibelt att det finns plats för de äldre, så att de kan jobba länge – helst utan att förlora sin produktivitet.

Gabriel Urwitz

Produktiviteten har gått upp dramatiskt, skulle jag vilja hävda.

Torben M Andersen

Jag ska svara snabbt. Frågan är om man kan få tidpunkten för tillbakadragandet från arbetsmarknaden att lite följa med den ökade livslängden; det är givetvis inte fråga om att alla 90-åringar ska ut på arbetsmarknaden. Och känsligheten är otroligt stor här; om man kan skjuta upp den genomsnittliga åldern för tillbakadragande bara ett år så flyttar man en stor grupp från att vara offentligförsörjda till att betala skatt, man har en dubbel effekt. Relativt små ändringar har alltså stora budgeteffekter. Det sagt så finns det saker som är ganska svåra; många människor känner att de i själva verket jobbar för mycket. Här finns faktiskt en underbetonad politisk utmaning – att upprätthålla arbetslinjen är helt centralt för välfärdssamhället.

Gabriel Urwitz

Vi tackar alla inblandade.